

ТВОРЧАСЦЬ Ф.БАГУШЭВІЧА Ў АЦЭНКАХ БЕЛАРУСКАЙ І ЗАМЕЖНАЙ КРЫТЫКІ XIX–XX стст.

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца спроба рэтраспектыўнага агляду ўсіх тых з'яўленняў, якія захавалі сваю навуковую вартасць да сённяшняга дня, у дыялектычным спалучэнні з паказам негатыўных і часта проста тупіковых ліній у даследаванні творчасці Ф.Багушэвіча, якія таксама мелі месца на працягу XX ст.

Першыя крытычныя водгукі на творчасць Ф.Багушэвіча, якія *a priori* маюць вялікую пазнавальную каштоўнасць, датуецца яшчэ канцом мінулага стагоддзя, калі свет пабачылі першыя творы пісьменніка. Па іроніі лёсу, найбольш аператыўна на "Дудку беларускую" адрэагавала асяроддзе львоўскіх славянафілаў, адзін з прадстаўнікоў якога А.Петрушэвіч выдаў у 1892 г. брашуру "Новый "самастойный" русский народ", у якой заўзята палемізаваў з аўтарам "Дудкі..." наконт самога існавання беларусаў як асобнай нацыянальнай супольнасці. На працягу таго ж самага 1892 г. з'яўляюцца яшчэ тры водгукі на творчасць выдатнага беларускага пісьменніка-дэмакрата: аглядальнік кракаўскага часопіса "Przegląd Powszechny" Тытус (Ціт) Сапоцька, верагодна, беларус паводле паходжання, шчыра вітаў публікацыю першай багушэвічавай кнігі паэзіі. Такое ж самае зычлівае стаўленне да факту беларускамоўнай творчасці Ф.Багушэвіча праглядаецца і ў артыкуле Аляксандра Ельскага ў "Polskiej Encyklopedii Ilustrowanej", прысвечаным тагачаснай беларускай літаратуры. З некалькі іншым настроем ананімны рэцэнзент разглядаў у пецябургскім польскамоўным часопісе "Kraj" выхад з друку апавядання "Тралялёначка": засяродзіўшыся на вузка сюжэтнай канве, ён так і не здолеў угледзець усёй яго мастацкай значнасці. Да гэтага пераліку неабходна дадаць яшчэ і рэцэнзію Е.Раманава на "Дудку беларускую", апублікаваную ў 1894 г.

Вялікую колькасць каштоўных звестак аб жыцці і творчасці аўтара "Дудкі беларускай" змяшчаюць некралогі і развігальныя артыкулы, напісаныя з нагоды смерці выдатнага беларускага пісьменніка. І хаця ўсе яны былі апублікаваныя ў 1900 г., сапраўднае іх адкрыццё адбылося толькі праз шэсцьдзiesiąт гадоў, калі С.Александровіч у сваім артыкуле "Новае пра Францішка Багушэвіча"¹ увёў гэтыя крыніцы ў навуковы абыходак. Водгукі на смерць Ф.Багушэвіча з'явіліся як у рускамоўных газетах, так і ў польскамоўнай перыёдыцы. Найбольш цікавымі з навуковага пункту гледжання з'яўляюцца два артыкулы Люцыяна Уземблы – "Паэт-юрыст" і "Францішак-Бенедыкт Багушэвіч", а таксама развігальны нарыс Напалеона Роўбы "Францішак Багушэвіч". Толькі дзякуючы гэтым крыніцам былі ўпершыню дакладна ўстаноўлены Багушэвічавы месца нараджэння, імя і дзявочае прозвішча маці пісьменніка, склад яго сям'і, іншыя надзвычай істотныя вехі жыцця і творчасці аўтара "Дудкі беларускай".

Першыя два дзесяцігоддзі XX ст. характарызуецца колькасным павелічэннем матэрыялаў па багушэвічазнаўстве і пашырэннем кола навукоўцаў, зацікаўленых гэтай праблематыкай. Больш таго, інтарэс да творчасці выдатнага беларускага пісьменніка паступрава пачынаюць праяўляць навуковыя колы Сярэдняй Еўропы, а менавіта даследчыкі з Польшчы, Украіны, Германіі. Аднак лідэрства па колькасці публікацый пра Ф.Багушэвіча адназначна трымаюць палякі – пры гэтым нельга не адзначыць, што нейтральны тон першых польскамоўных водгукі на творчасць беларускага песняра часам саступае агрэсіўнай пропаведзі польскай нацыяналістычнай ідэалогіі. Такім чынам, у корпусе польскамоўных публікацый, дзе закраналіся пэўныя аспекты багушэвічазнаўства, можна вылучыць два асноватворныя кірункі: нейтральны, які вызначаецца пераважна спягадным стаўленнем да творчасці аднаго з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры, і тэндэнцыйны, які быў скіраваны на прыніжэнне вагі здзейсненага Багушэвічам. Першы, нейтральны кірунак быў рэпрэзентаваны публікацыямі згаданага Напалеона Роўбы, выдатнага польскага славіста Аляксандра Брукнера, Леана Васілеўскага і інш. Так,

напрыклад, цікавыя назіранні, не пазбаўленыя тым не менш фактычных памылак, змешчаны ў нарысе А.Брукнера "З беларускай нівы": "У 1865 г. выходзіць, аднак, забарона на друкаванне кніг па-беларуску, якая ў ва ўсёй строгаасці дзейнічала да рэвалюцыі 1905 г.; толькі ў замежжы, напрыклад у Кракаве (першая песня "Пана Тадэвуша" і г.д.), выходзілі беларускамоўныя выданні, якія кантрабандна ўвозіліся ў краіну. Так было і з "Дудкай беларускай" і "Смыком беларускім", зборнікамі вершаў Мацея Бурачка (псеўданім Францішка Багушэвіча з Ашмяншчыны), дзе ў першы раз атаясамляліся шляхціц і селянін, забаранялася пакідаць бацькаву мову, "вопратку душы", услаўлялася мазолістая сялянская рука, на якой "няма сказы", прысутнічала насмешка з панскага "блеску" і "павагі", а таксама высмейвалася "начальства" ("а што ж то вураднік за велькі індык"); сённяя яго "Дудку" і "Смык" ведае... увесь край"².

Элементы тэндэнцыйнага стаўлення да асобы Ф.Багушэвіча рэалізоўваліся ў спецыфічнай плоскасці яго запічэння да пісьменнікаў польскай нацыянальнасці, якія часам у сваіх літаратурных практыкаваннях карысталіся беларускай гаворкай. Пачаткі гэтага ўспрыняцця феномену Багушэвіча часткова фіксуецца ўжо ў творах Леана Васілеўскага і далейшае, больш рэльефнае, выражэнне набываюць у працах Тадэвуша Станіслава Грабоўскага, Шчэнснага Браноўскага і Станіслава Елскага. Так, у працы Т.С.Грабоўскага "Беларусь пад уладай Расіі", датаванай маем 1915 г., сустракаецца наступны пасаж: "Багаты таксама плён дае творчасць Францішка Багушэвіча (Мацея Бурачка), які першы кінуў кліч: "Не пакідайце мовы *вашай* беларускай, каб не ўмёрлі" (вылучана намі – В.Б.)³. Яшчэ далей ідзе польскі "навуковец" Шчэнсны Браноўскі, сцвярджаючы ў 1919 г.: "Беларуская літаратура за выключэннем некалькіх кніжчак, шчыра кажучы, напісаных палякамі беларускай гаворкай, не існуе..."⁴. Але найбольш ярскавае выражэнне тэндэнцыйнасць асобных польскіх аўтараў у дачыненні да Ф.Багушэвіча атрымлівае ў кнізе Станіслава Елскага "Беларуская справа. Гісторыка-палітычны нарыс": "Каля 1890 года пачынае нанова адраджацца літаратурная творчасць на беларускай мове. І гэтым разам яе ўздымае *польская моладзь*, што паходзіла з беларускіх земляў. У 1891 годзе навідавоку з'яўляецца Францішак Багушэвіч (псеўданім – Мацей Бурачок), які друкуе сваю паэзію ў Кракаве і Познані. Ён палымяны прыхільнік беларускага руху, *хаця па паходжанні і выхаванні належыць да палякаў*" (вылучана намі – В.Б.)⁵. Неўзабаве інфармацыя пра аўтара "Дудкі беларускай" і яго месца ў літаратурным працэсе на Беларусі ў мінулым стагоддзі з'яўляецца і панаемецку⁶.

На гэты час прыпадаюць першыя спробы асэнсаваць ролю Ф.Багушэвіча ў беларускай літаратуры і значэнне яго творчасці для ўсяго агульнанацыянальнага руху, якія зыходзілі з нашаніўскага асяроддзя. Піянерам у гэтым абсягу, як і ў шматлікіх іншых, быў Вацлаў Ластоўскі. Менавіта ён першы ў сваёй "Кароткай гісторыі Беларусі" наважыў разгледзець феномен Ф.Багушэвіча ў падкрэслена нацыянальнай перспектыве праз своеасабліваю прызму беларушчыны. Традыцыю гэткага падыходу да багушэвічавай творчасці плённа працягваў іншы нашаніўскі крытык Лявон Гмырак (Мечыслаў Бабровіч), які да таго ж спрабуе разглядаць яе ў канве ўсяго літаратурнага працэсу, які адбываўся на Беларусі ў XIX ст., імкнучыся выявіць тыя адметнасці творчага метаду аўтара "Дудкі беларускай", якія дазволілі яму заняць зусім адмысловае месца ў нашай літаратуры (артыкулы "Яшчэ раз аб сплачванні доўгу", "Беларускае нацыянальнае адраджэнне"). Шэсць разоў згадвае Багушэвіча ў сваіх крытычных творах і нагатах Максім Багдановіч. Найбольш разгорнута разгляд жыцця і творчасці аднаго з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры дадзены ім у напісаных на рускай мове артыкулах "Белорусское возрождение" і "Белорусы"; у апошнім ён вызначае Ф.Багушэвіча як пісьменніка народніцкага складу з выразнай нацыянальна-радыкальнай ідэалогіяй.

Падзеі канца другога дзесяцігоддзя XX ст., спробы аднаўлення беларускай дзяржаўнасці прывялі да актывізацыі вывучэння багушэвічавай творчай спадчыны. Прычым у дадзенай сувязі неабходна падкрэсліць наступнае: паволі, але няўхільна адбываецца якаснае змяненне падыходаў да творчасці нашага славутага песняра. Гаворка ідзе аб тым, што на змену больш ці менш

удаламу разгляду багушэвічавай творчай спадчыны на фоне агульнай літаратурна-грамадскай сітуацыі прыходзяць сінтэтычныя даследаванні, у якіх якраз багушэвічава творчасць становіцца адзіным аб'ектам крытычнай рэфлексіі. І пачынальнікам тут выступае сьлінны заходнебеларускі дзеяч Казімер Сваяк, аўтар грунтоўнага нарысу “Ф.Багушэвіч – пясняр беларускі”.

Шэраг заўваг аб багушэвічавай творчасці змяшчаецца ў лекцыі Зміцера Жылуновіча “Беларуская літаратура (Нарысы і агляды)”, прачытанай у Беларускім народным універсітэце ў Маскве летам 1918 г. У гэтым жа годзе выходзіць з друку праца Антона Навіны (Антон Луцкевіч) “Нашы песняры: Літаратурна-сацыяльныя нарысы”, дзе таксама ўтрымліваюцца крытычныя разважанні, прысвечаныя багушэвічавай постаці. Праз адзінаццаць гадоў усё той жа Антон Навіна дасць больш глыбейшы аналіз творчасці аднаго з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры ў зборніку артыкулаў “Адбітае жыццё: Лекцыі і стацыі з беларускае адраджэнскае літаратуры”. Аднак сапраўднай вяршыняй багушэвічнаўства ў гэтую пару трэба лічыць артыкул Максіма Гарэцкага пра постаць Багушэвіча, апублікаваны ў славутай “Гісторыі беларускае літаратуры”, якая за невялікі адрэзак часу з 1920 і да 1924 г. вытрымала ажно тры выданні.

Рост увагі да творчасці аўтара “Дудкі беларускай” працягваецца і ў дваццатыя гады. Можна нават сцвярджаць, што гэтае дзесяцігоддзе ўвогуле было адным з самых плённых для багушэвічнаўства. Прычын гэтаму шмат. Па-першае, палітыка беларусізацыі, афіцыйна абвешчаная ў БССР, прадугледжвала рэканструкцыю ўласнай літаратурнай традыцыі, вызначальным звяном якой была творчасць Ф.Багушэвіча. Па-другое, у багушэвічнаўства прыходзілі нацыянальна арыентаваныя кадры, якія імкнуліся максімальна ашчадна ставіцца да творчасці гэтага выдатнага пісьменніка. Па-трэцяе, агульнадзяржаўная камуністычная ідэалогія тады яшчэ не перашкаджала займаць даследчыкам аб'ектыўную, навукова вывераную пазіцыю. Усё гэта спрыяла таксама і таму, што звесткі аб жыцці і творчасці знакамітага беларускага песняра распаўсюджваліся па ўсёй Еўропе, узбуджаючы тым самым цікавасць да Беларусі ў цэлым і беларускай літаратуры ў прыватнасці. Сярод публікацый такога роду трэба вылучыць змястоўную нататку французскага навукоўца Рэнэ Мартэля, прысвечаную ўмовам творчасці Багушэвіча, таму літаратурнаму асяроддзю, у якім даспяваў яго талент, а таксама сукупнасці тых нацыянальна-асветніцкіх устаноў, якімі кіраваўся ў сваёй стваральнай дзейнасці выдатны беларускі пісьменнік-дэмакрат⁷. Нельга абысці ўвагай і публікацыю ў чэшскім друку, дзе закранаюцца пытанні прыроды багушэвічавага таленту. У кнізе “Беларусь і беларусы”, выдадзенай у 1930 г. у Празе, гаворыцца, што ў творчасці нашага сьліннага песняра арганічна спалучыліся, набыўшы закончаны выгляд, асноўныя тэндэнцыі ўсёй беларускай літаратуры XIX ст. Аднак у гэтым спалучэнні назіраецца ўжо і дыялектычная адметнасць Багушэвічавага таленту: аўтар “Дудкі беларускай” разглядаецца тут не проста як народны пісьменнік, а ідэйны змагар за лепшыя сацыяльныя і нацыянальныя ўмовы для беларускага народа. Аўтар нататкі заяўляе, што творы Багушэвіча пайшлі ў народную глыб і выконваюць ролю пуцяводнай зоркі для ўсяго беларускага адраджэння. З поўнай верай у перамогу праўды Багушэвіч настроіў свае гуслі, смых і дудку, якія і цяпер граюць на родных загонах, – дадае на заканчэнне аўтар⁸.

Аналітычнымі падыходамі да багушэвічавай творчай спадчыны, у якіх намацвалася ўжо цэльная праграма яе асэнсавання, вылучаліся артыкулы таленавітага ўзвышэнскага крытыка і тэарэтыка літаратуры Адама Бабарэкі. Так, у яго даследаваннях сцвярджаецца, што гісторыю ўласна беларускай літаратуры трэба пачынаць менавіта з творчасці Багушэвіча, а яго самога неабходна разглядаць як надзвычай самабытнага выразніка беларускай нацыянальнай свядомасці і адначасова як арыгінальнага мастака, адоранага творцу, які заклаў падваліны для новай беларускай культуры. Пячаткай наватарства, генеравання новых арыгінальных ідэй былі адзначаны і літаратуразнаўчыя нататкі Міхаіла Піятуховіча па багушэвічнаўстве. У іх даследчык даводзіць, што багушэвічава творчасць уяўляе сабой вызначальны

момант у станаўленні беларускай нацыянальнай ідэалогіі. Таксама сцвярджаецца, што прырода мастацкага таленту аўтара "Дудкі беларускай" не сузіральная, не скіраваная на тонкія лірычныя перажыванні, а змагарская, якая вястуге надыход у найбліжэйшай будучыні сацыяльных катаклізмаў.

Выключнае месца ў заходнебеларускай крытыцы, прысвечанай Ф.Багушэвічу як асобе і як творцу, належыць Адаму Станкевічу, аўтару грунтоўнага для тагачасных умоў даследавання "Франціш Багушэвіч. Яго жыццё і творчасць. У трыццатыя ўгодкі смерці (1900–1930)", якое пабачыла свет у Вільні ў 1930 г.

Аднак гэтай стваральнай дзейнасці ў наступныя два дзесяцігоддзі (1930–1950 г.) не было наканавана атрымаць годнае заканчэнне. У беларускую навуку аб літаратуры тады паступова пачынаюць пранікаць абсалютна нігілісцкія схемы падыходу да мастацкай творчасці. І вось ужо ў кнізе О.Канакоціна "Літаратура – зброя класовай барацьбы", апублікаванай у 1931 г., мы сустракаем наступнае выказванне, якое інакш як цемрашальскім не назавеш: "І так, не ад Скарыны, не ад спевакоў феадалізму – Дуніных-Марцінкевічаў і не ад "Нашай Нівы" расце беларуская... літаратура, а толькі ад вялікага Кастрычніка". Зразумела, што падобных ацэнак не магла ўнікнуць і постаць Ф.Багушэвіча.

Намаганні выйсці з гэтага тупіковага становішча, намацаць шляхі і спосабы пазітыўнай інтэрпрэтацыі багушэвічавай творчасці, адкінуць відавочна вульгарызатарскія ўстаноўкі назіраюцца з другой паловы 50-х гг. Беручы шырэй, у гэты час паўторна адраджаецца цікавасць да гуманітарнага пласта беларускай культуры. "Першай ластаўкай", якая сведчыла аб тым, што становішча паволі выпраўляецца, была кандыдацкая дысертацыя Е.Яршова-Мазурава, прысвечаная праблеме светапогляду Ф.Багушэвіча. І хаця яна нясе на сабе адбітак эпохі (рыторыка барацьбы з беларускімі буржуазнымі нацыяналістамі, стандартныя заўвагі аб абмежаванасці светапогляду аднаго з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры), у ёй быў акумуляваны шэраг каштоўных назіранняў (сцвярджаецца, напрыклад, што творчасць Багушэвіча прасякнута вострай філасофскай думкай, што Багушэвіч быў не толькі паэтам, але і мысліцелем і г.д.). Этапнай падзеяй у беларускім літаратуразнаўстве стаў выхад фундаментальнай манаграфіі В.Барысенкі "Францішак Багушэвіч і праблема рэалізму ў беларускай літаратуры XIX стагоддзя" (Мн., 1957).

На рубяжы 50-х і 60-х гадоў у багушэвічазнаўства прыходзіць новая кагорта навукоўцаў, якія пачынаюць распрацоўваць новыя, дагэтуль не асвоенныя абсягі. Не адзін дзесятка публікацый на гэтую тэматыку належыць Сцяпану Александровічу, Міхасю Ларчанку, Сцяпану Майхровічу. Буйную колькасць новых звестак і фактаў, якія непасрэдна датычылі багушэвічавай творчасці, адшукаў і ўвёў у навуковы ўжытак вядомы беларускі літаратуразнавец Генадзь Кісялёў (звяртае на сябе ўвагу таксама і апошняя манаграфія гэтага аўтара "Ад Чачота да Багушэвіча". Мн., 1993).

Арыгінальным працятаннем разнастайных аспектаў творчасці аднаго з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры ўзбагацілі багушэвічазнаўства тэарэтычныя працы В.Каваленкі "Вытокі, уплывы, паскоранасць" (Мн., 1975), У.Казберука "Рамантычны пошук" (Мн., 1983), М.Лазарука "Беларуская паэма ў другой палавіне XIX – пачатку XX стагоддзя" (Мн., 1970). Асобны раздзел асобе Ф.Багушэвіча прысвяціў у сваёй манаграфіі "Гісторыя беларускай літаратуры" (Гісэн, 1977) аўтарытэтны англійскі славіст Арнольд Макмілін. У ім аўтар разглядае багушэвічаву творчасць з поўным усведамленнем ролі і значэння славутага песняра для ўсёй беларускай літаратуры. Багушэвіч, сцвярджае даследчык, гэта адна з найбольш каларытных фігур беларускай літаратуры XIX ст. У сваёй творчасці, гаворыцца далей, аўтар "Дудкі беларускай" выявіў новыя і пазітыўныя шляхі вырашэння нацыянальных, сацыяльных і літаратурных праблем. У яго вершах адбіўся голас усіх беларусаў, а таксама быў зафіксаваны пачатак фарміравання новай беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці. Зыходзячы з гэтага, мяркую англійскі аўтар, Багушэвіч з поўным правам можна лічыць лідэрам беларускага адраджэння і бацькам сучаснай беларускай літаратуры.

У васьмідзесятыя гады асноўныя здабыткі багушэвічнаўства звязаны з імёнамі такіх аўтараў, як У.Содаль, А.Мальдзіс, У.Конан, А.Разанаў, А.Майхровіч, Н.Тарэлкіна, Р.Шкраба, А.Яскевіч. Надзвычай дабратворнае значэнне меў і факт найбольш поўнага выдання "Твораў" Ф.Багушэвіча пад рэдакцыяй кандыдата філалагічных навук Язэпа Янушкевіча.

Сярод апошніх публікацый па багушэвічнаўстве варта вылучыць артыкулы А.Каўкі "Францішек Богушевич. О национальной идентификации белорусов", Л.Тарасюк "Ад "тутэйшасці" да Беларусі", Адама Мальдзіса "Багушэвічнаўства: здабыткі і перспектывы" і рэцэнзію польскага славіста Францішка Сяліцкага на факсімільнае перавыданне "Дудкі беларускай"⁹.

¹ Гл.: Александровіч С. Новае пра Францішка Багушэвіча // Польшча. 1960. №6.

² Brückner A. Z niwy białoruskiej. Kraków, 1918. S.9–10.

³ Grabowski Tad. St. Białoruś pod rządami Rosji. Kraków, 1916. S.20.

⁴ Szczęsny Bronowski. Państwo polskie a kwestja białoruska. Warszawa; Lublin; Łódź; Kraków, 1919. S.4.

⁵ Ełski S. Sprawa białoruska. Zarys historyczno-polityczny. Warszawa, 1931. S.16–17.

⁶ Weißruthenien. Land, Bewohner, Geschichte, Volkswirtschaft, Kultur, Dichtung. Berlin, o.J., S.72.

⁷ Martel René. Les Blancs-Russes. Etude historique, géographique, politique et économique. Paris, 1929. P.129.

⁸ Iljaševič Mik. Bělorus a Bělorusové. Praha, 1930. S.79–80.

⁹ Sielicki Franciszek. *Dudka Białoruskaja* Macieja Buraczka. Kraków, 1891. S.73; Reedycja: Minsk 1990 // Slavica Wratislaviensia LXIV. Wrocław, 1992. S.123–124.

С.Э.СОМАЎ

АБСУРД УСЕПРАЊКАЛЬНАГА БУНТУ (Багаборніцкая драма Леаніда Андрэева "Сава")

Драма "Сава" займае асобае месца ў творчасці Леаніда Мікалаевіча Андрэева, паколькі ўвасабляе цэлы этап у мастацкім багаборніцтве пісьменніка. Будучы лагічным працягам барацьбы Андрэева супраць цуда як галоўнага аргумента рэлігіі на карысць існавання Бога, распачатай ім у аповесці "Жыццё Васіля Фівейскага" (1904), гэта драма, створаная ў пачатку 1906 г., з'явілася здзяйсненнем даўняй задумы мастака напісаць апавяданне, заснаванае на рэальным факце ўзрыву цудатворнай іконы ў курскім Знаменскім манастыры, зробленым у 1898 г. рэвалюцыянерамі А.Уфімцавым, Л.Кішкіным, В.Каменевым і А.Лагуціным.

Праблема рэвалюцыйнага тэрарызму, што паслужыла зыходным пунктам мастацкай задумы п'есы, была надзвычай актуальнай для Расіі пачатку ХХ ст. Сучаснікі Андрэева ўлоўлівалі ў драме намёк пісьменніка на неабходнасць пошуку новых, "менш разбуральных, аднак больш дзейсных" сродкаў барацьбы са злом, чым рэвалюцыйна-анархічны бунт¹. Аднак сам Леанід Андрэеў у прынцыпе адваргаў агітацыйнасць твора. У п'есме да У.І.Неміровіча-Данчанкі ад 4 красавіка 1906 г. ён пісаў, што "Сава" – гэта спроба даць сінтэз мяцежнага расійскага духу ў розных крайніх яго праяўленнях. <...> Як заўсёды, – прызнаваўся мастак, – я толькі стаўлю пытанні, аднак адказы на іх не даю"². Цэнтральным пытаннем п'есы прадстаўляецца пытанне аб веры чалавека ў Бога і самасцвярджэнне асобы праз барацьбу з гэтай верай. Таму ўся сюжэтная калізія прыводзіцца ў рух асноўным драматургічным канфліктам паміж анархічна настроеным тэрарыстам Савай і веруючымі людзьмі, перакананні якіх ён збіраецца разбурыць знішчэннем цудатворнай іконы Збавіцеля, сімвалізуючай у іх разуменні самога Бога-цудатворца.

Фігура Савы ў мастацка-псіхалагічных адносінах, без усялякага сумнення, стаіць вышэй за ўсіх іншых асоб п'есы, нягледзячы на іх ідэйнае "раўнапраўе". Перад чытачом – "герой", выключная натура, адзін з тытанаў светапогляднага і валявога бунтарства, падобны Васілю Фівейскаму ("Жыццё Васіля Фівейскага"), Пелагеі Караулавай ("Хрысціяне"), Іудзе Іскарыёту ("Іуда Іскарыёт") і інш. Па ступені праяўлення ўнутранай волі з Савам у п'есе можа параўнацца, бадай што, Цар Ірад, які самавольна адпаліў сабе руку ў печы.

З'яўленне Савы ў родным горадзе – гэта не проста прыход тэрарыста, прывабленага хваробнай цягай да сацыяльна небяспечных учынкаў, гэта